

עונש מוות: אתיקה ואסתטיקה

האם צדק האפיפיור כשביטל את עונש המוות? בעקבות דמותם של קין והבל בפרשנותו של הרמב"ם ושאלת הכיעור של המוות

לפני כמה ימים שינה האפיפיור הקתולי פרנסיסקוס את עמדת הכנסייה וקבע כי עונש מוות הוא "בלתי קביל". זאת "כי הוא פוגע בזכותו של האדם להגנה בלתי מוגבלת על כבודו וערכו". אני אשתמש לפעמים בצמד המילים כבוד / ערך כדי לנסות ולבטא את המושג dignity, שלדעתי לא תמיד יוצר בעברית את מלוא המשמעות שברצוננו להעביר.

במקורות יהודיים מודרניים, פוגשים אנו שימוש במושג הקדושה שורדאי מצליח יותר מ"כבוד" לבטא את מה שאנו רוצים לבטא, אבל לא מצאנו שום הסבר לשימוש זה. על כל פנים, לדעת הכנסייה, אין לנו רשות או סמכות לקחת את חייו של רוצח. והכנסייה מדגישה, האדם זכאי לכבוד מוחלט, וכבוד מוחלט זה לא ניתן כלל לפגיעה. או, כמו שנאמר במפורש: לא יאבד האדם את כבודו וערכו, אפילו אם עבר על החטאים הנוראים ביותר.

בנים ללא צלם

אני מבקש לעצור כאן בפיתוח הנושא שאנו עוסקים בו, כדי ללמוד קטע מהחומש עם הערותיו של הרמב"ם. נכון, הוא לא כתב פירוש מסודר על התורה, אולם ספריו מלאים בפירושים כאלה. הדבר נכון במיוחד בספר מורה הנבוכים המתחיל במעין מילון פילוסופי של מילים שעלולות להיות מובנות בצורה מוטעית, תוך תפיסה אנושית של הקב"ה. אלא שהרמב"ם לא הסתפק בכך. במקומות רבים ניצל הרמב"ם מקומות אלו כדי להציג לפנינו רעיונות פילוסופיים חשובים. ננסה להראות זאת בקטעים מילוניים השייכים לפרק ז' בחלק א' של הספר.

המילה שאנו לומדים היא "ילד". הרמב"ם מפרש לנו כיצד מילה זו, שבמקורה מתייחסת לקשר בין מולידים לנולדים בבעלי חיים ובני אדם, משמשת במשמעות אלגורית בביטויים מקראיים שונים, דוגמת: "בטרים הרים יולדו", "והולידה והצמיחה", "כי לא תדע מה ילד יום". והרמב"ם מוסיף: "והושאלה עוד לחידושי המחשבות ומה שיחייבוהו מן הדעות והסברות, כמו שאמר: 'ילד שקר'".

אחרי מבוא כללי זה מוסיף הרמב"ם את הרעיון כי במקום אחד יש לדייק רבות במשמעות הביטוי שאנו עוסקים בו: "יָחִי

אֲדָם שְׁלֹשִׁים וּמֵאָת שָׁנָה וַיֻּלְד בְּדָמוֹתוֹ כְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת" (בראשית ה, ג). "בְּדָמוֹתוֹ כְּצִלְמוֹ" מתייחס לאדם הראשון שהיה בו דמות וצלם אֵלֹהִים. סיום הפסוק מלמד אותנו שגם לשת בן אדם היה צלם דמות אֵלֹהִים. אך לא כך התרחש עם קין והבל, שלדעת הרמב"ם לא הייתה בהם מדרגה זאת. והמסקנה: כל מי שלא הגיעה אליו זאת הצורה [=הש' למות המחשבתית, המוסרית], אשר בארנו ענינה [בפרק א' של ספר המורה], הוא אינו איש, אבל בהמה על צורת איש ותבניתו, אבל יש לו יכולת על מיני ההיזק וחידוש הרעות, מה שאין כן לשאר בעלי החיים; כי השכל והמחשבה שהיו מוכנים [לאדם] להגעת הש' למות אשר לא הגיעה, ישתמש בהם [האדם] במיני התחבולות המביאות לרע והולד הנז' קים, כאילו הוא דבר ידמה לאדם או יחקהו. כך היו בני אדם הקודמים לשת. בעניין זה הרמב"ם מוסיף קטע מהמדרש: "כל אותן מאה ושלושים שנה שהיה אדם נווה בהן [בגלל החטא] היה מוליד רוחות" – רצונם לומר: "שרים", דהיינו אנשים המסוכנים לעולם.

התנגדות מצד האסתטיקה

כמה מפרשני הרמב"ם הוסיפו פרט אחד מעניין. אינני בטוח שהרמב"ם חשב על כך, אך איני יכול לשלול זאת. לשמות שני האחים הראשונים יש משמעות מעניינת במקרא. "קין" הוא להב החנית: "וּמִשְׁקַל קִינֹו שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל נְחָשֶׁת" (שמואל ב כא, טז). "הבל" משמעו כפשוטו. לפנינו שתי דמויות. האחת קשורה עם הרצח והמוות והשנייה קשורה עם הניסיון ליהנות מהעולם בדברים שהרמב"ם חשב שהם דברי הבל. אם ארשה לעצמי להוסיף נופך לדרשה, אומר שלא מעט פעמים התקיים שיתוף פעולה בין שתי דמויות מייצגות אלו: בין האינטרסים הכלכליים לבין הפעולות הצבאיות.

האסוציאציה המתקשרת בי היא כמובן שוד הרכוש היהודי במלחמת העולם השנייה, ובימינו – הנידונים למוות בסין, ההופכים להיות מקור לאיברים להשתלה. אכן הרמב"ם הרגיש את הערך הגדול שהאדם צריך לשאוף להשיג ולשמור – צלם האֵלֹהִים שבו, אך הוא לימד שהאדם יכול לאבד את הפוטנציאל הזה, או כדעתו, יכול הוא גם שלא לקבל אותו כלל. גורלם של ילדים קטנים, שהפכו

פגם באסתטיקה יכול להפוך את רגשותינו. מעשה צודק יכול להיפך לעובדה דוחה. נראה לי שלפעמים יש אצל בני אדם שטרם הושחתו הרגשה קשה כשאנו רואים את הכיעור של המוות. שוב, לפנינו אבסורד! זהו הפגם האסתטי של הרצח, ולא עצם המוות הגורם לתחושות אלו.

ולסיום מבקש אני הערה אחרונה המתקשרת לפתיחתו של מאמרי זה. מה קורה כאשר בסיטואציה שבה כדי להציל חפים מפשע חייבים אנו לחסל את הטרוריסטים המאיימים עליהם? האם עליי לכבד את הדמות של העומד לפניי שנראה כאילו הוא אדם ולא חיה טורפת? אולי יוכל הוותיקן לחיות לפי האידיאל שלו. אני לא! ●

אָחוּק הַנֶּשֶׁאָה
וּבְאוּוִירָה חֲסִידִית

המסע לפולין

בהדרכת הרב אריה הנדלר

נ"ד - ל' תשרי << 3-9/10

ורשה, לודג', חלמנו, פיטרקוב, קילצה, אשוויץ, שבת בקרקוב, טארנוב, לנצוט, ליזיאנסק, זאמושץ, איזביצה, לובלין, סיידנק, קוצק, טרבלינקה, גור

שאלו את אלו שכבר יצאו!

לפרטים: דורון 054-7967763 << Polindoron@gmail.com

תשובות // 1. אביגיל ונבל / 2. טלב אבו עראר / 3. ז'אן ד'ארק / 4. וינסנט ואן גוך / 5. ארקנסו / 6. את שערה / 7. בניאס, על שם מקדש לאל פאן / 8. "אני אוהב אותך רוזה" / 9. הארי קיין מנבחרת אנגליה / 10. נסטלה / 11. כחודשיים